

Er dwalen drie heel verschillende mensen door mijn hoofd. Ze vertelden mij – zonder dat ze dat zelf (hebben) kunnen weten – drie verschillende verhalen. Of is er toch iets gemeenschappelijks? Ik ontmoette ze in een boek, de krant, op de televisie.

Johan Huizinga, de grote Johan Huizinga (1872-1945) voltooide in 1919 het wereldberoemde boek *Herfstij der Middeleeuwen*, geschreven in een ongekend mooie, beeldende taal. Velen menen dat hij recht had op de Nobelprijs voor literatuur. Ik had het voorrecht een serie van drie lezingen te mogen houden over de Lage Landen in de eerste 1500 jaar van onze jaartelling. Daarin speelde dat boek direct en indirect een heel belangrijke rol.

Al in 1904 begint bij Huizinga het idee post te vatten om een boek over de Middeleeuwen en Renaissance te schrijven. Maar wat zou de leidende gedachte van het boek moeten zijn? Dan vindt een gebeurtenis plaats die bekend werd als *het Damsterdiepvisioen*. Het was volgens Huizinga 'het overspringen van een vonk'. Ik citeer wat hij er zelf over schreef¹:

“Het moet geweest zijn tussen 1906 en 1909, waarschijnlijk 1907. In de namiddaguren, wanneer de zorg voor de kinderen de tijd van mijn vrouw opeiste, wandelde ik dikwijls alleen een eind buiten de stad, die toen nog aan alle zijden recht in het wijde, strakke Groningse land leidde. Op zulk een wandeling, langs of omtrent het Damsterdiep, op een zondag dunkt mij, rees bij mij een inzicht: *de late Middeleeuwen, niet als de aankondiging van het komende, maar als het afsterven van dat wat heengaat.*”

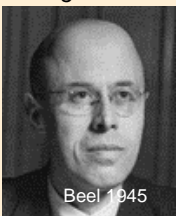
Het was een sublieme (tegenwoordig ook vragen oproepende) zienswijze over de late Middeleeuwen. Maar Huizinga vond het blijkbaar ook vanzelfsprekend 'dikwijls' lang te wandelen, terwijl de tijd van zijn vrouw werd opgeslokt door de zorg voor de kinderen.

Hoe komt het dat een man als Huizinga, met zijn grote, scherpe analytische denkvermogen over het verleden niet de mores van zijn eigen tijd, van zijn eigen denken over de vrouw-manverhouding doorzag? *Is er een remedie tegen ons schijnbare onvermogen om te doorzien hoe we de gevangene kunnen zijn van de cultuur waarin we leven en ons daarvan te bevrijden?* Nee, blijkbaar. Nee?

Louis Beel (1902-1977) was begin 1942 gemeentesecretaris, de hoogste ambtenaar van de gemeente Eindhoven. Hij schrijft dat jaar de volgende brief aan zijn net benoemde burgemeester:

“Uw streven als nationaal-socialist is gericht op verwerkelyking der nationaal-socialistische gedachte op elk terrein van het maatschappelyk leven. Als katholiek is het my onmogelyk hieraan, op welke wijze dan ook – hetzy direct hetzy indirect – mede te werken. Ik zie my dan ook genoopt myn ambtelyke functie ter beschikking te stellen.”

Een houding als die van Louis Beel was toen zeldzaam. Vijf dagen na de Nederlandse capitulatie in mei 1940 had de naar Londen gevluchte regering de achtergebleven bestuurders en ambtenaren immers nog gevraagd om in functie te blijven en – *het landsbelang dienend* – met de bezetter samen te werken.

Maar de vraag was: waar ging *samenwerken* in Nederlands belang over in *collaboreren*? Het trekken van een rode lijn vroeg om moed, een goed ontwikkeld moreel kompas en – zeker in die tijd – ongewone ambtelijke ongehoorzaamheid. Behalve angst voor mogelijke represailles speelde bij de afwegingen ook de eigen financiële bestaanszekerheid een rol. Zo kort na de economische crisis van de jaren dertig durfden maar weinigen hun baan op het spel te zetten.²

Die gemeentesecretaris Beel, die vanwege zijn geloof moedig koers hield op zijn morele kompas, werd na de oorlog twee keer minister-president van ons land. Van 1959 tot 1972 was hij 'onderkoning van Nederland', vicepresident van de Raad van State. Als ik dit lees en herlees stel ik mijzelf die vraag: wanneer gaat *trouw*, gaat *zwijgen* vanwege de 'lieve vrede' over in *verraad aan je morele kompas*? Hoeveel moed is er nodig om ongehoorzaam te zijn, niet medeplichtig te worden aan bijvoorbeeld discriminatie van ras, geloof, geslacht? Jazeker, ook in 2020, zeker ook in ons land. Volop!

Khalid Kasem (1978) werd op zijn vijftiende van de mavo geschopt, nadat hij via de regenpijp uit het klaslokaal was ontsnapt waarin de schoolleiding hem voor straf had opgesloten. Jazeker, je raadt het goed: 'een rotmarokkaantje'.

"Het leren ging me goed af, maar [...] in mijn eerste jaar op de middelbare school ben ik vijf keer geschorst. Op mijn vijftiende was de koek op en moest ik weg. Alleen de moedermavo stond nog voor me open."

Stel je voor, een Marokkaanse jongen op de blanke moedermavo... Nu advocaat, maar veel meer dan dat. Eind 2018 won hij in de categorie advocatuur en recht een Diwan Award, de prijs voor Nederlanders met een migratieachtergrond, die zich buitengewoon verdienstelijk hebben gemaakt voor de maatschappij. Kasem: "Mooi toch. Als vaders en moeders tegen hun kinderen zeggen: kijk naar Khalid, er is nog niets verloren." Hij is een veelvraat: civiel- en strafrechtadvocaat, mental coach, leiderschapstrainer, docent bij de beroepsopleiding van de Orde van Advocaten. Oprichter van stichting 'Ben je bang voor mij' en het Moroccan Dutch Leadership Institute.

Dat is allemaal geweldig, maar Khalid Kasem stal écht mijn hart tijdens zijn optredens in het televisiespelprogramma *De slimste mens*. Meermalen toonde hij daarin zijn grote maatschappelijk betrokkenheid. Hij vertelde hoe hij de toespraak *I have a dream* van Martin Luther King uit zijn hoofd kent en veelvuldig gebruikt(e) in trainingen van onder meer jonge Marokkanen. Hij ontroerde me, maakte me blij toen hij midden in het spel zomaar een deel uit de toespraak declameerde, met onder meer deze woorden:

"Now is the time to make real the promises of democracy. Now is the time to rise from the dark and desolate valley of segregation to the sunlit path of racial justice. Now is the time to lift our nation from the quicksands of racial injustice to the solid rock of brotherhood. Now is the time to make justice a reality for all of God's children."

Drie heel verschillende mannen dwaalden door mijn hoofd. Hun verhalen leerden me dat het weinigen gegeven is de tijdgeest met zijn morele valkuilen te onderscheiden. Ze leerden me ook dat ik een rode lijn kan trekken om mijn morele kompas op koers te houden. Want als ik blijf meedoen, terwijl ik moet stoppen, als ik zwijg terwijl ik moet spreken, groeit het eelt op mijn ziel. Dat helpt, want daardoor voel ik minder dat ik verraad pleeg. Maar ik wil graag trouw aan mijzelf zijn. Er is nog niets verloren.

1. Een suggestie: Als je voor het eerst over Huizinga en zijn *Herfsttij* leest, neem dan *De kleine Huizinga* ter hand, een zeer leesbaar boekje van Willem Otterspeer. Mooi om te kopen en te hebben of lees het [hier](#).

2. Gedeeltelijk geciteerde bron: dagblad TROUW - Paul van der Steen, 30 januari 2020, *Ambtenaar in oorlogstijd*
 Muziek: 1. Wat een wonderlijke ontdekking via *Podium Witterman*. De Duitse (mij volkomen onbekende) componist J. G. Janitsch (1708-1762, tijdgenoot van J.S. Bach) schreef op de sterfdag van zijn zoon deze wonderschone variatie op *O Haupt voll Blut und Wunden*. Ik schreef in mijn blog 125 over de troost van schoonheid. Luister bijna vier minuten [hier](#). Ervaar de schoonheid!

2. Uit het beroemde *Nisi Dominus* {Psalm 126} van Vivaldi de aria *Cum dederit* in twee fraaie uitvoeringen: origineel, gezongen door Filippa Jaroussky, klik [hier](#); vervolgens in een arrangement voor cello en orkest, gespeeld door Henriëtte Krijgh, cello en Amsterdam Sinfonietta, klik [hier](#).